

KELAM İLMİNDE NİÇİN KESİN BİLGİYE İHTİYAÇ VARDIR?

Cihat Tunç
Prof. Dr., Erciyes Ü. İlahiyat F.
ctunc@erciyes.edu.tr

"Kesin deliller getirerek ve kuşkuları ortadan kaldırarak inanç esaslarını kanıtlamayı ve aykırı görüşlere karşı savunmayı üzerine alan ilimdir" şeklinde tanımlanan ve Allah'ın varlığını, sıfatlarını, fiillerini, peygamberlik meselesini ele alarak, bu konuları akli ve nakli delillerle kanıtlamak görevini üstlenen Kelâm ilmi gerek konusu ve amacı gerekse metodu yönünden diğer bilim dallarından farklıdır. Bu farklılık en çok kelam ilminin bu konuların kanıtlanmasında ileri sürdüğü açıklamaların ve yorumların kesin akli ve nakli delillere dayanmasının gerekliliği noktasında ortaya çıkmaktadır. "Vardır", "yoktur" şeklinde kesin hükümler olduklarından, inanç esaslarını benimseyip kabul etmekte hiçbir şekilde kuşku bulunamaz. İnsanların bu konularda hala kuşkularının bulunması, onların bu konuların varlığı veya yokluğu hususunda kesin bir hüküm verecek bilgiye henüz sahip olmadıklarını gösterir. Ayrıca insan ile Allah arasında bir sözleşme olan inancın (itikad), sözleşmeler (akd) gibi kesin olması gerekir.

Kelâm ilmi konusu ve gayesi bakımından diğer bilim dallarından farklı bir ilim dalı olduğu için, doğaldır ki, metodu yönünden de diğer bilim dallarından ayrılır. Şöyle ki; konusu bakımından öncelikle yüce Allah'ın varlığını, O'nun sıfatlarını ve fiillerini, peygamberlik meselesini ele alıp bu konuların kanıtlanmasını, hem nakli hem de akli delillere başvurarak yapmaktadır. Öyleyse bu delillerin, kesin ve kat'i hüküm veya karar verdirebilecek özelliklere sahip burhanlar veya hüccetler olmaları gerekir. Öncelikle Allah'ın varlığı ve peygamberlik meselesi, Kelâm ilminin usûl ve metotlarıyla ispatlanmadan, Tefsîr, Hadîs, Fıkıh, Fıkıh Usûlü, Ahlâk gibi diğer dini ilimlerin varlığından bahsetmek doğru olmaz.

Gayesi itibariyle de Kelâm ilmi, hüccetler, yani kesin deliller getirerek, her türlü kuşku ve duraksamaları gidererek dînî akîdeyi veya iman konularını kanıtlamaya çalışan bir ilimdir.

İşte bu iki önemli nokta gösteriyor ki, Kelâm ilmi gerek konusu bakımından, gerekse gayesi bakımından kesin bilgiye ihtiyaç duymaktadır. Henüz kesinliğe ulaşmamış, delillerle kanıtlanmamış olan, mâlumat kabilinden olan şeyler, zan olup, bir takım kuşkuları, acabaları bünyesinde barındırdıkları için, kesin bilgi olma özelliğine sahip değildir.

Kesin bilgiye, bedhî yani açık seçik bilgi, zorunlu bilgi de diyebiliriz. Zorunlu bilgiyi de, aklın doğruluğuna kesinlikle hükmettiği bilgilerdir, diye tanımlamak yanlış olmaz. Zira bir iddianın, öne sürülen bir ifadenin doğru veya yanlış olduğuna hük-

meden, karar veren yine insan aklıdır. Bu nedenledir ki, Kelâm ilmi insana özgü kesin bilgi elde etme aletlerinden biri olarak aklı kabul etmiştir.

Bu kısa açıklamadan sonra konuyu bir basamak daha ileriye taşımak istiyoruz. Şöyle ki; Bilindiği üzere, itikâdî konular "vardır" veya "yoktur" şeklinde kesin hükümler şeklinde ifade edilir. Örneğin, "Yüce Allah vardır; bir tektir. O'nun melekleri vardır. Cebrail isimli melek O'nun peygamberlerine vahiy ulaştıran meleğidir. Yüce Allah'ın bir benzeri, eşi, ortağı, yardımcısı yoktur." Bu örnekleri daha da çoğaltmak mümkündür. Durum böyle olunca itikat, inanç hükümleri dediğimiz bu temel esasların da kesin bilgilere diğer bir ifadeyle hüccetlere, burhanlara dayanması gerekir ki, insanlar tarafından her türlü kuşku ve duraksamadan uzak olarak kabul edilmesi, benimsenmesi mümkün olsun. Zira itikat demek, kişinin gönlünü, mecâzî anlamda kalbini, yani aklını, düşüncesini, itikat edilmesi gereken esaslara bağlamasıdır. İtikat kelimesinin başka bir türevi olan "akit"te de, yani sözleşmede iki taraf arasında kesinlik vardır. İcab-kabul şeklinde de ifade edilen sözleşmeler kesin ve kat'î esaslara dayanmazsa, taraflar arasında kesin bir anlaşma söz konusu değilse, geçerli olmaz. Az bir miktar anlaşma, tarafları hoşnut etmeyen anlaşma, olmaz.

Kelâm İlminde de öncelikle Allah'ın varlığı ve bir tek oluşu esas olduğuna göre, bu kanıtlanmadan öteki inanç konularına geçmek olmaz. Nasıl ki matematikte "1" rakamı olmadan işlem yapmak mümkün olmuyorsa, inançta da durum hemen hemen aynıdır. Bu nedenle, Allah'ın varlığını ve birliğini (vahdâniyeti) kabul edecek kişinin bu konuda kesin bilgiye ulaşması gerekmektedir. Öyleyse bu arayışta olan birinin önce bu konularda araştırma, inceleme yapması, elde ettiği mâlûmâtı bilimsel ölçülere göre değerlendirmesi, bunların kesinlik, kat'îlik derecelerini araştırması gereklidir. Bundan sonra kendi hür tercihiyle, seçimiyle doğruyu, gerçeği elde ettiğine dair kuşkulardan, acabalardan uzak, tam bir kanaate sahip olduğuna karar vermelidir. Bakınız kişinin bu konudaki kararı olumlu da olabilir, olumsuz da olabilir. Fakat ikisinden biri kesindir. Bir konuda hem olumlu, hem de olumsuz karar olamaz. Aklın ve mantığın koyduğu ölçülere göre bir şey veya bir nesne, aynı anda hem var, hem de yok olamaz. Diğer bir deyişle iki zıt/karşıt durum (İçtimâ-i Ziddeyn) bir nesne üzerinde birlikte bulunamaz.

İşte bu ve benzeri sebeplerle henüz kanıtlanmamış bir konuda kişinin kararını vermeden önce gerekli araştırma ve incelemelerde bulunması gerekmektedir. Bunun için de zorunlu olan bilgilere ihtiyacı vardır. Bilgilerin kesinliğine göre kişi kararını vereceği için, onun bu kararına, doğaldır ki, bu bilgiler etki edecektir. Bu bilgiler kesin, açık, seçik olursa, hüccetlerle, burhanlarla kanıtlanmış bilgiler olursa, kişinin vereceği karar da o ölçüde kesin ve aklı-ı selîm sahibi veya sağduyu sahibi kişiler tarafından da kabul gören, benimsenen karar olacaktır.

Arap dili âlimlerinin sözlüklerine, ediplerin görüşlerine ve Kur'an'ı Kerim'in açıklamalarına göre "İman" sözcüğünün iki temel anlamı vardır:

Güven vermek, emin kılmak, kendisine güven ve huzur hissettirmek.

Bir şeyin veya bir kimsenin doğruluğunu kesin bir şekilde, yani kuşkulardan uzak olarak kabul edip benimsemek, "evet bu doğrudur" veya "vardır" ya da "yoktur" şeklinde kesin hükmünü bildirmek. İşte "Tasdik" in anlamı bu olmalıdır.

İman sözcüğünün bu iki anlamına dikkatlice bakılırsa, bu anlamların birbirini tamamlayıp bütünlediği görülür. Şöyle ki, henüz inanılmayan veya kesin karar verilemeyen bir konuda, kişi araştırma ve incelemeleri sonucunda kesin bilgilere ulaşarak, kuşkulardan kurtulup kesin kararını verdiği ve konu hakkındaki acabaları da çözüme kavuşturarak, şüpheleri yok ettiği için kendisini güvenli ve huzurlu hissedecektir. Böylece o konuda zihni de, akli da duruluğa kavuştuğu için güvensizlik, tatinimsizlik de söz konusu olmayacak ve kendi araştırma ve değerlendirmesi neticesinde, kimsenin etkisinde kalmadan, kendi iradesiyle, kendi buluşlarına göre kararını verdiği için, verdiği kararı sevip, benimseyecek ve bu memnuniyetini göstermek için de itikâdını, doğrulayıp benimsediği şeyleri yaşamaya, uygulamaya çalışacaktır. Bilindiği üzere uygulanmayan, hayata geçirilmeyen bir akdin veya sözleşmenin bir kıymet ifade etmediği herkesçe kabul gören bir gerçektir.

Mantık ilmine göre de; inanmak "gerçek addedilen bir önermeye katılmaktır" diye tanımlanmıştır. Öyleyse bir önermenin gerçek veya doğru olup olmadığının bilinmesinde öncelik vardır. Bu nedenle bu işlevde bulunacak kişinin önce o önermeyi inceleyip, araştırarak kesin bilgilere veya hüccetlere dayanıp dayanmadığını tespit etmesi, yapacağı işlerin başında gelmektedir.

İmanın, inancın vazgeçilmez şartı, kalp ile yani aklını kullanarak, kesin kararını vererek doğrulamak anlamında tasdik olduğuna göre, bu işi yapacak kişinin neye, niçin ve nasıl iman etmesi, tasdik etmesi, doğrulaması gerekir, öncelikle bunu bilmesi lazımdır. "Böyle söylendiği için kabul ediyorum. Böyle istendiği için ben de doğru olduğunu söylüyorum veya büyüklerim, yetkililer bana böyle empoze edip böyle öğrettikleri için benimsiyorum" demek tasdik olmadığı gibi, bilimsellik ve objektiflik açısından da bir değer ifade etmez. Öyleyse kişinin bizzat kendisinin belli ölçüde çalışıp araştırıp, kendi kişiliği gereği, büyük bir özveriyle, kendi hür seçimiyle kararını vermesi gerekmez mi? Çünkü henüz kesinliğe ulaşmamış, bünyesinde kuşku, acabaları barındıran düşüncelere doğru bilgiler, gerçekler, değişmez hakikatler gözüyle bakmak doğru bir tutum olabilir mi?

İman, Allah'ın varlığı, birliği, sıfatları, fiilleri kanıtlanıp doğrulandıktan sonra, adeta insan ile Allah arasında yapılmış bir akit, bir sözleşme gibidir. Bu sözleşmedeki ufacık bir şüphe, sözleşmeyi geçersiz kılar. Bu ve buna benzer nedenlerle yüce Allah bir şeyin varlığından haber verirken o konuda şüphe olmadığını önce bildiriyor. Örneğin, Bakara/2. ayet "Bu, doğruluğu şüphe götürmeyen ve Allah'a karşı gelmekten sakınanlara yol gösteren kitaptır." Câsiye/ 26. ayet "Ey Muhammed! De ki: Allah size önce hayat verir, sonra sizi öldürür, daha sonra da varlığında şüphe

olmayan kıyamet gününde sizi bir araya toplar. Fakat insanların çoğu bu hakikati bilmez.” İnananlarla ilgili olarak: Hucurat/15. ayet “İnananlar ancak, Allah ve Resûlünü tasdik ettikten sonra, şüpheye düşmemiş olanlardır...”

Kur’an’dan bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ama bunlardan çıkacak sonuç, insan ile Allah arasında bir akit gibi olan imanda şüpheye, kuşkuya, duraksamaya yer verilemeyeceğidir. İnançta %100 bir kesinlik gerekmektedir. Bu nedenle Kelâm ilminde kesin bilgi, diğer bilimlere nazaran çok daha fazla değer ifade etmektedir. İman edilecek esaslar, ayrıntılarıyla dahi ele alınsa, hukuktaki, sosyal düzenlemelerdeki kural ve temel esaslara göre sayılabilecek kadar azdır. Bu nedenle iman esaslarının her birisi için ve temel ayrıntıları için kesin delil, hüccetler bulmak, diğer bir tabirle bunları kesin bilgilere dayandırmak mümkündür. Muâmelât dediğimiz, hukuksal düzenlemelerin çokluğu ortadadır. Bunların her biri için bir kesin bilgiye ulaşmak, her birini kesin delillere, hüccetlere dayandırmak çok zaman alacağı için günlük işler, davranışlar adeta durgunlaşır, işler yürümez, hayat durur. Bu nedenle diğer ilimlerde Kelâm ilminde olduğu kadar kesin delil aranmadığı gibi, kesin bilgilere de dayandırma zorunluluğu da istenmez. Bu gerçekler göz önünde bulundurulursa, kesin bilgiye hangi şart ve durumlarda ihtiyaç duyulup, duyulmayacağı da ortaya çıkmış olur.

Bu, söz konusu edilen ve belki burada hepsini zikredemediğimiz sebepler yüzünden Kelâm ilmi âlimleri yazdıkları akâitle ilgili kitaplarına önce ilim nedir, ne değildir tartışmalarıyla başlayıp, kesin bilgi tabirine açıklık getirmeye gayret etmişlerdir. İnsanın bilgisini, ilâhî bilgilerden ayırmak için de insana özgü kesin bilgi elde etme yollarını ele alarak, bunların değerlendirmesini yapmışlardır. Böylece bir kavram kargaşasına meydan vermeden kesin bilgiyi ortaya koymuşlar, daha sonra da akâit konularının açıklamasına, kanıtlanmasına, değerlendirilmesine geçmişlerdir. Böyle davranmakta da haklı ve isabetli oldukları açıkça görülmektedir.